

ROLF ENGLUND:

I morgon kapitalism

Medan våra samhällen av allt att döma alltmer bygger ut det byråkratiska socialiseringsmaskineriet är vi kanske åskådare till födelsen — hos de amerikanska nationalekonomerna — av morgondagens nya liberalism, som grundar sig på att ekonomerna åter har upptäckt en allmän teori för kapitalismen. Det skriver Henri Lepage i sin bok "I morgon kapitalism". Civilekonom Rolf Englund, chef för Utredningsbyrån för Samhällsfrågor, refererar i denna artikel huvudpunkterna i boken.

— Under de senaste femton åren har det växt fram en ny rörelse vid de amerikanska universiteterna, vars idéer har blivit något av en intellektuell och vetenskaplig revolution. Denna rörelse kan komma att spela en minst lika viktig roll för de västerländska nationernas ekonomiska och politiska framtid som den keynesianska revolutionen på 1930-talet har gjort under det senaste kvartssekle. Det skriver den franske nationalekonomen Henri Lepage i sin bok "I morgon kapitalism", som nyligen utkommit på svenska på Ratios förlag (pris cirka 20:—).

I dag ägnar sig vad Lepage kallar den "nyliberala" amerikanska rörelsen främst åt att arbeta på en vetenskaplig förnyelse när det gäller analysen av ekonomiska, politiska och sociala fakta. Detta arbete sker längs fyra viktiga kanaler:

- Den monetaristiska riktningen
- Teorin om "det mänskliga kapitalet"
- En skola som kallar sig Public Choice
- Rörelsen för "äganderätt"

Man använder uttrycket mänskligt kapital för att beteckna de fallenheter, teoretiska kunskaper, sakkunskaper och den kompetens som olika människor besitter. Detta mänskliga kapital är till en del nedärvt vid födelsen, medfött, och till en del förvärvat under livets gång. Teorin om det mänskliga kapitalet är den gren av den ekonomiska analysen som har till uppgift att förklara dels hur detta mänskliga kapital uppkommer, utvecklas och ackumuleras, dels vilka relationer som finns mellan det mänskliga kapitalets spridning och olika företeelser i det ekonomiska livet.

Teorin om "det mänskliga kapitalet" föddes i början av sextioalet. Den grundar sig på förhållandet att man tar hänsyn till att männi-

skor inte begränsar sin ekonomiska aktivitet till att välja mellan de olika märkesvaror, som marknaden tillhandahåller, utan samtidigt företar en rad val mellan omedelbar konsumtion och framtida fördelar, såväl pekunjära som icke pekunjära. Man kan till exempel idag ta en anställning, som kan vara dåligt avlönad, men som erbjuder sådana möjligheter till praktik och utbildning att den ökar personens framtida möjligheter att göra karriär och få högre lön än vad personen skulle ha fått om han omedelbart hade valt ett arbete med högre lön men sämre framtidsutsikter. Ur denna synvinkel uppfattas skolutbildning, utgifter för hälsovård eller yrkesutbildning (på arbetsplatsen eller i speciella institutioner) som investeringar vilka är analoga med ett företags konkreta investeringar och som görs av individerna själva eller i deras namn av kollektivet.

För det första leder det till att nationalekonomen ger sig in på ämnen som tidigare ansågs ligga utanför den ekonomiska analysen och som man överlät åt sociologer, psykologer eller politiska experter.

För det andra är nationalekonomerna hädanefter i stånd att härleda vissa tydliga sociala "orättvisor" ur en rad individuella faktorer och val, exempelvis alla de arbeten som nyligen har behandlat inkomstfördelningen. Det är ett område där ekonomerna dittills inte haft särskilt mycket intressant att säga. Eller också de nya förklaringar till "frivillig" arbetslöshet som återfinns i de "monetaristiska" teorierna om sysselsättningen och inflationen.

I centrum för alla de moderna arbeten som har anknytning till problematiken i "det mänskliga kapitalet" finner man för det första insikten att tiden är en knapp tillgång för män-

niskan, varför den följaktligen också har ett pris; för det andra insikten att varje beslut som fattas av en individ förutsätter ett föregående hopsamlade av en viss kvantitet information, också den en tillgång som är sällsynt och dyrbar.

Tidens pris är begrepp som för direkt till tanken på "transaktionskostnader", som bär upp hela problematiken i teorin om äganderätten och som enligt Lepage antagligen är ett av de fruktbaraste begreppen i hela den moderna nationalekonomin.

Grundvalen för liberalismen

Grundvalen för allt liberalt tänkande är enligt Lepage den allmänna teorin för varuutbytet och priserna som säger att det bästa tänkbara samhällssystemet är det som uppstår i en värld där alla beslut rörande resursernas fördelning fattas inom ramen för ett system av frivilliga och kontraktsevenliga utbyten mellan alla berörda ekonomiska krafter. Det är själva definitionen för marknadsekonomin.

Men den fria marknaden kan inte lösa alla problem. Den fria marknaden är i själva verket en dyr mekanism. Det är då som "företaget" träder fram: företaget är en företeelse som ersätter den fria marknaden för att möjliggöra vissa transaktioner, som skulle bli alltför kostbara om de skulle grunda sig på ett rent utbyte. Det är för samhällets vidkommande en utväg att göra besparingar.

Framträdandet av ett rättsväsende (dvs av en "stat") kan på detta sätt uppfattas som "produktionen" av en institution, vars roll är att möjliggöra för medborgarna att bespara sig de utgifter som de i en anarkisituation (i bety-

delsen ett samhälle utan lagar) skulle ha behövt göra.

Varför startade tillväxten?

En av de viktigaste konsekvenserna av de nya idéerna om äganderätten är att de leder till ett nytt sätt att analysera historien med hjälp av ekonomisk teori. Hur växte det individuella ägandet fram i Europa efter feodaltiden? Hur kan man förklara den moderna nationalstatens framträdande? Varför införde Storbritannien en konstitutionell monarki när Frankrike och Spanien gick allt längre på den absoluta monarkins väg? Vad gav upphov till kapitalismen? På dessa frågor ger Lepage nya och tankeväckande svar.

Detta nationalekonomiska sätt att behandla den moderna historien visar främst att den industriella revolutionens ursprung mindre låg i en teknologisk tillfällighet än i det långsamma framväxandet under århundraden efter feodaltiden av ett system av institutioner och äganderätter som gjorde det möjligt att på ett allt effektivare sätt utnyttja de individuella drivkrafterna till att kanalisera kapital och aktiviteter till de verksamhetsfält som var de nyttigaste för samhället.

Effektivitet

Det kapitalistiska bolagets verkliga existensberättigande ligger i dess större samhälleliga effektivitet. Vad som har betydelse för samhället är inte formen för tillämpningen av de olika äganderätterna inom företaget utan dessa äganderättsformers möjligheter att tillåta eller hindra att faktorer inom företaget, som inte har

något att göra med kapitalet, otillbörligen tillskansar sig en större eller mindre del av firmans inkomster. Ur en sådan synvinkel lyckas äganderättsteorin visa att det är det individuella företaget som ger de största garantierna för effektivitet, då det är i det som kapitalägarna är mest motiverade att undvika allt som kan minska vinsten. Däremot är det statsägda företaget det som har alla utsikter att visa sig minst effektivt ur samhällssynvinkel därför att (1) ingen person är individuell ägare till resultatet, (2) företagsledningen har oändligt mycket friare händer att tillfredsställa sina egna ekonomiska mål i stället för samhällets.

Denna jämförande organisationsteori tillåter också en analys av "teknostrukturens" problem som visar att företagsledningens makt har ett direkt samband med om det finns en aktiv och dynamisk fondbörs.

Public Choice-skolan

Den sista underavdelningen inom "den nya nationalekonomin" är Public choice-skolan. Den har enligt Lepage lett till en veritabel revolution i sättet att analysera statsfinansiella problem. Studiet av mekanismerna för kollektiva val (var och hur statens pengar skall förbrukas), och studiet av de beslutsprocesser som i vårt samhälle avgör fördelningen av statens pengar.

Public Choice ägnar sig åt att utforska vilka samband som finns mellan politiska institutioner och optimal ekonomisk effektivitet: i vilken utsträckning tjänar eller missgynnar ett visst politiskt system den sociala effektiviteten? Hur uppträder en typisk ämbetsman? Hur påverkar detta fördelningsmekanismerna för samhällets

resurser och effektiviteten i deras användning?

Det gäller att komplettera teorin om produktionen och utbytet av marknadens nyttigheter eller tjänster med en motsvarande och i görli-gaste mån överensstämmande teori om de politiska marknadernas funktionssätt. Public Choice avser att konstruera en modell som tar hänsyn till att de som drabbas av följderna av de politiska besluten samtidigt är de som väljer de beslutsfattare, vilka fattar besluten för deras räkning.

Två tankar intar en nyckelställning. Först och främst tanken att svårigheterna i vår tids samhällen (inflation, arbetslöshet, ungdomsproblem, känslighet för olikheter och orättvisor, proteströrelser) härleder sig mindre ur marknadsekonomin misslyckande än ur våra politiska systems misslyckande. Vidare tanken att vår tids utmaning inte är av ekonomisk natur (exempelvis att finna en ny mirakelme-tod för att lösa det välbekanta problemet infla-tion – arbetslöshet utan berör samhällsorga-nen och politiken: att skapa en ny politisk tek-nologi, nya demokratiska uttrycksformer som avlägsnar obalansfaktorerna i de nuvarande systemen och gör det möjligt att hejda den administrativa byråkratins ständiga utvidg-ning.

Vetenskap

Alla som har studerat nationalekonomi vet att man sedan länge skiljer mellan "mikroekono-min" (teori om företaget, om prisbildningen, om marknaderna: fullständig och ofullständig konkurrens, monopol etc) och "makroekono-min" som bygger på studiet av de stora pos-terna i samhällsekonomin (sparande, konsum-

tion, investeringar, tillväxt mm). Sedan Keynes idéer vunnit sin stora spridning under åren omedelbart efter kriget blev "makro" oinskränkt härskare på det nationalekonomiska området. Det särpräglade i de nya vetenskapli-ga strömningar som härleder sig ur det "nyli-berala" sättet att tänka är att de förespråkar en återgång till studier av "mikroekonomisk" typ. De ger det mikroekonomiska området en myc-ket större omfattning och definierar dess teori som en *allmän teori för människors sätt att välja och uppträda i ett system av ömsesidiga sociala påverkning-ar*.

Det verkligt utmärkande draget hos Chica-goskolan är enligt Lepage att den tagit ledning-en för ansträngningarna att visa att det hädan-efter är möjligt att använda det vetenskapliga tillvägagångssättet (analys, teori, empirisk kontroll av hypoteserna) på en hel serie pro-blem och områden som hittills ansetts vara omöjliga att behandla med teoretisk kvantifie-ring. Den dag då dessa resultat blir bättre kända – och framför allt bättre förstådda – kommer man att inse att åren 1960–1970 inte bara var den period då människan tog sina första steg på månen och då enorma framsteg gjordes på genetikens område utan också visa-de upp ett nytt stort vetenskapligt genombrott, skriver Lepage.

Ideologin

På det ideologiska planet har den ekonomiska teorins vetenskapliga genombrott vänt upp och ned på utvecklingsperspektiven för det liberala tänkandet, menar Lepage.

Alla dessa mikroekonomiska arbeten utgör i själva verket ett slags gigantiskt försök till em-

pirisk verifikation av paradigmet "homo oeconomicus", denna förenklade modell av en individ som är "värderande, uppfinningsrik och maximerande".

Vi bör inte, fortsätter han, förlora ur sikte de intima sambanden mellan liberalismens politiska doktrin, kapitalismen och det vetenskapliga paradigmet som ligger till grund för den ekonomiska teorin. Innerst inne är liberalismen inget annat än en filosofi för organisationen av samhällssystem som grundar sig på ett visst sätt att se på människors uppträdande: det "ekonomiska" synsättet som betraktar människan inte som ett egoistiskt monster utan helt enkelt som en "rationell" individ som fattar konsekventa beslut som bygger på hennes önskemål och på de problem som hon ställs inför till följd av knappheten på de resurser som är tillgängliga i vårt universum. Denna "ekonomiska" modell av människan är förvisso inte den enda tänkbara. Sociologin ger oss en annan möjlighet att förstå människan och hennes relationer i samhället, liksom psykologin gör.

Antagandet att människan är en rationell varelse, håller nu på att framträda som det viktigaste av alla de redskap som står till de samhällsvetenskapliga forskarnas förfogande. Detta grundar sig på "de nya nationalekonomernas" framgångar i att tillämpa sin modell för den ekonomiska människan på en mängd mänskliga och sociala situationer.

Vetenskapens fördjupning ger, menar Lepage, den liberala ideologin en ny dimension. Försvaret av liberalismen är inte längre, hävdar han, resultatet av en förutfattad politisk uppfattning eller frukten av ett dogmatiskt tänkande som bollar med begrepp vilkas förnuftsmässiga ursprung man ofta har glömt bort.

Den liberala ideologin blir i stället slutpunkten för ett vetenskapligt arbete som gör det möjligt att ersätta de ideologiska argumenten med sådana som grundar sig på experiment och som därför är mycket mera verkningsfulla. Det är ingen slump att åtskilliga av de nyliberala nationalekonomerna tidigare antingen hade socialistiska synpunkter eller var klara marxister som omvänt till marknadsekonomin och kapitalismen helt enkelt genom sitt vetenskapliga arbete.

Den nya ekonomiska tankeriktningen har knutit an till den gamla nationalekonomiska traditionen som marxismen har förblivit trogen genom att vara ett system för vetenskaplig förklaring av de mänskliga samhällenas historia. Den återger därigenom det liberala tänkandet en dialektisk och historisk grund att stå på som det tidigare hade förlorat till marxisterna.

Staten anklagas

— Om västerlandet är sjukt, om dess floder har blivit kloaker och dess städer är obeboeliga, om fattigdomen och eländet finns kvar där trots det allmänna höjandet av levnadsstandarden och de politiska försöken till en omfördelning beror inte detta på att vårt samhälle är kapitalistiskt utan tvärtom på att det inte är och aldrig har varit verkligt kapitalistiskt. Det är inte kapitalismen eller marknadsekonomin som bör sättas på de anklagades bänk utan staten, skriver Lepage.

— Vi kan fråga oss, fortsätter han, om inte det ökade inflytandet inom vissa grupper av den amerikanska intelligentsian från Chicagoskolornas idéer håller på att starta en politisk utveckling som i viss mån liknar den som för

två århundraden sedan utlöstes genom utgivandet av Adam Smiths skrifter i England. Det skulle dröja ett halvt århundrade innan Adam Smiths ekonomiska liberalism kunde bryta motståndet från den tidens korporativistiska nationalstat tills den började ge praktiska resultat och kom att dominera det politiska tänkandet. Medan våra samhällen av allt att döma alltmer bygger ut det byråkratiska socialiseringsmaskineriet, är vi kanske åskådare till födelsen, hos de amerikanska nationalekonomerna, av morgondagens nya liberalism, som grundar sig på att ekonomerna åter har upptäckt en allmän teori för kapitalism:

Äganderätten och tillväxten

Det var inte i Storbritannien utan i Nederländerna på 1660-talet som den moderna företeelsen tillväxt började framträda: för första gången i människans kända historia blev ett land i stånd att erbjuda en stigande levnadsstandard åt en växande befolkning, ett århundrade innan man kunde se de första konkreta tecknen till den industriella revolution som skulle göra England rikt. Varför skedde det i Nederländerna? Därför att de tidigare spanska provinserna var den första europeiska nation som skaffade sig ett system av institutioner och äganderätsbestämmelser som möjliggjorde ett effektivt utnyttjande av individernas motivationer till att orientera kapital och krafter mot de verksamheter som ur samhällets synvinkel var de nyttigaste. Den industriella revolutionen är inte tillväxtens orsak. Den är bara ett av uttrycken, ett tecken på att någonting nytt har framkommit: den ekonomiska tillväxten.

Friedman och monetarismen

Att Milton Friedman motsätter sig en viss form av keynesiansk politik beror inte, hävdar Le-page, på att han är motståndare till Keynes General Theory utan på att han är kritisk mot det i hans ögon överdrivna och snedvridna sätt på vilket en hel generation av västerländska nationalekonomer efter andra världskriget har tolkat vad grundaren av vår tids stabiliseringspolitik har tänkt och skrivit. Vad han kämpar mot är inte Keynes utan det sätt på vilket efterkrigstidens "keynesianer" har utnyttjat den geniale engelsmannens tänkande.

Människor ändrar inte, menar Friedman, sitt mönster för konsumtion och sparande till följd av tillfälliga avbrott i inkomstutvecklingen. De handlar snarare i enlighet med ett slags livsplan. Livsplanerna kan förändras av institutionella faktorer (exempelvis införandet av obligatoriska pensionssystem), säger monetaristerna. Dessa förändringar sker mycket långsamt.

Konjunkturkänsligheten hos marknadsekonomier, som inte berörs av statliga ingripanden, är, hävdar monetaristerna, mycket mindre än vad de människor anser som konstruerar keynesianska modeller. Myndigheternas verkliga uppgift borde därför inte vara att på kort sikt försöka påverka konjunkturerna utan att i första hand inrikta sig på en regelbunden och disciplinerad tillväxt av penningmängden.

Phillips-kurvan

"Phillipskurvan" härstammar från 1958. Den sägs visa att det finns ett statistiskt samband mellan arbetslöshetens omfattning och lönernas variationsrytm — arbetslösheten steg när

det inte förekom några mera betydande löneökningar och sjönk när lönerna steg snabbt.

”Stagflationen” upptäcktes mot 1960-talets slut. Samma inflationstakt motsvaras av en stigande arbetslöshet. Att hålla sysselsättningen på samma nivå är bara möjligt till priset av en stigande inflation.

Det finns, säger monetaristerna, en naturlig arbetslöshetsnivå, som ekonomin på lång sikt alltid har en tendens att återgå till. Denna naturliga arbetslöshetsnivå är beroende av strukturella och institutionella faktorer. Den är förenlig med alla inflationstakter, dvs den påverkas inte det minsta av om man ökar eller minskar inflationen. På kort sikt kan man, genom att öka inflationen, verkligen sänka antalet arbetslösa, men här rör det sig om en tillfällig effekt: efter en viss tid återgår arbetslösheten till sin naturliga nivå. Detta betyder att man inte i längden kan hålla arbetslösheten på en lägre nivå än den naturliga utan att riskera en fortsatt acceleration av prishöjningstakten.

De monetaristiska teorierna för sysselsättningen ger en förklaring till den fortsatta ökningen av den genomsnittliga arbetslösheten som har skett under de senaste tio åren i industriländerna. Denna ökning beror inte, säger de, på en strukturell oförmåga hos industrin att skapa arbetstillfällen, utan på en höjning av den naturliga arbetslöshetsnivån i ett land, en höjning som enligt Milton Friedman har två förklaringar:

För det första: den procentuella ökningen av antalet kvinnor och ungdomar i arbetslivet liksom ökningen av efterfrågan på deltidsarbete. Dessa grupper är till sin natur rörligare.

För det andra: det förbättrade sociala

skydd som de arbetslösa åtnjuter. De bidrag eller försäkringar som utbetalas till dem är större, och de utgår under längre perioder. Detta sänker icke-arbetets ”relativa pris” i förhållande till arbetets.

Det liberala budskapet

”Vilken långsiktig ekonomisk politik bör en liberal rörelse framlägga i sitt program för nationen?” När Lepage får den frågan svarar han: INGEN.

– Jag hör i själva verket till dem, skriver Lepage, som anser att ju mindre ekonomisk politik vi har, desto bättre mår vi. Jag tror inte längre på politiska åtgärder för att lösa ekonomiska problem. Den nya nationalekonomiska teorins utveckling på senare tid, i synnerhet på det mikroekonomiska området innehåller ett klart och tydligt budskap, nämligen att de idéer beträffande den ekonomiska politiken som vi har ärvt om blandekonomins grunder, dels från den keynesianska revolutionen, på lång sikt får följder som är mera skadliga än välgörande för samhället. Deras positiva resultat är främst på kort sikt, men på lång sikt (där det inte är så lätt att upptäcka det) leder de till ett totalt förnekande av principerna för ett liberalt näringsliv och samhälle.

Det liberala budskapet, hävdar Lepage, har inte en chans att bli effektivt om det inte kan visa att det finns en bred klyfta mellan liberalismen och konservatismen. Detta är möjligt bara om liberalerna lyckas visa att deras idéer om organisationen av samhället inte är bundna till ett givet samhällstillstånd utan överensstämmer med förhoppningarna om en genomgripande förändring av våra värdesystem.

Sveriges förvar

– Vad liberalen bör säga, fortsätter Lepage, är inte att morgondagens samhälle bör se ut på det ena eller det andra sättet utan att det är det liberala samhället (dvs kapitalismen, ty i mina ögon är liberalism och kapitalism exakt samma sak) som är effektivast för att samhället skall kunna utvecklas i den riktning det önskar.

Mycket talar för att Lepage har rätt i sin bedömning att den nya generationen national-ekonomers forskning håller på att förändra vår världsbild. Med sin bok har Lepage gjort en måhända historisk insats för att göra detta känt för politiker och opinionsbildare.

*Ge Svensk Tidskrift som
julklapp!*

Presentkort rekvireras genom att

prenumerationsavgiften, kr 70:–, insättes å

Svensk Tidskrifts postgirokonto nummer 72744-6

**Angiv på girokupongen namn och adress både på er själv
och mottagaren**